

פרשה ארץ ישראלית / אמור

ולחם וקלי וכרמל – הכרמל במקרא

מאת: טליה זיסקין

הצעה אחרת שמעלה נעם ארנון מאפיינת את הכרמל כמקום ובו צומח, ובכך מנוגד הוא למדבר ולא אָמרו אִיהָ ה' הַפַּעֲלָה אֶתְנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַפּוֹלִיךָ אֶתְנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרֵבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמוֹת... וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל-אֶרֶץ הַכְּרָמֶל לֶאֱכֹל פְּרִיָּה וְטוֹבָה (ירמיהו ב, ו-ז). הכרמל יכול להיות רצועת ספר מדבר, אזור הבולט בפוריותו באופן יחסי למדבר הסמוך לו. בהיותו על התפר, בשעת חורבן הוא עלול ליהפך בקלות רבה למדבר ויאמר ה' מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים וַיִּבֶשׂ רֹאשׁ הַכְּרָמֶל (עמוס א, ב), ואילו בגאולה, כמו שהוזכר לעיל בנבואת הנחמה בישיעהו, יוריק עוד יותר. בספר המדבר ישנה אפשרות לתנודות קלות בין מזרע לישימון. בתנאים אקלימיים קשים ובשלטון לא יציב הופך הכרמל למדבר, ובתנאים אקלימיים טובים ובשלטון יציב, המגן על הספר, הכרמל הוא מקום של חיים וצמיחה. כך היה בימי עוזיה, שעם פיתוח המדבר היו לו כורמים בכרמל וַיִּבֶן מִגְדָּלִים בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֵב בִּזְרוֹת רֶבִים כִּי מִקְנֵה-רֵב הָיָה לוֹ וַבְּשִׁפְלָה וּבְמִישׁוֹר אֶפְרַיִם וְכָרְמִים בְּהָרִים וּבְכָרְמֶל (דברי הימים ב, כו, י).

האם יש קשר בין הפירושים השונים למילה 'כרמל'?

באופן כללי ניתן לומר שהמושג 'כרמל' קשור למשמעות של מקום מוריק ושופע ביחס למדבר ובכלל. ואכן היישוב כרמל המקראי שבדרום מזרח הר חברון, במקום שבו נמצא כעת הכפר כרמיל, מדגים משמעות זו. מצד אחד יש בו מעיינות שופעים, וזוהי נקודת חיים למרעה, למסחר ולשיירות המדבר וממולו מדבר שמם. אך בשנת בצורת הוא נמצא בקו הראשון של הפגיעה מבצורת או משודדים. הר הכרמל, אף הוא בולט בסביבתו בזכות הצמחייה המרובה שבו. התבואה הראשונה שמבשילה, שאליה מתייחס הכרמל בפרשתנו, לא מתייחסת למרחב ירוק, שופע, אך מבטאת את תחילת השפע ואת הפוריות.

לעיון נוסף

- ארנון נעם, "על כרמל מול מדבר בנבואות ישעיהו וירמיהו", בתוך: ארליך זאב (עורך), שומרון ובנימין: קובץ מחקרים בגיאוגרפיה היסטורית, עפרה התשמ"ז, עמ' 72-76

באיסור התבואה החדשה, המופיע בפרשתנו אחרי קורבן העומר, מוזכר האיסור וְלֶחֶם וְקָלִי וְכֶרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד-עֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה, עַד הַבִּיאֲכֶם אֶת-קֶרְבֶּן אֶל-הֵיכָל (ויקרא פרק כג, יד). משמע, איסור חדש נוהג בחמשת מיני דגן בכל צורותיהם: לחם, קמח קלוי באש וכרמל.

הכרמל מופיע גם בקורבן מנחה ואם-תִּקְרִיב מִנְחָה בַּפָּאִים לַה' אָבִיב קָלִי בָאֵשׁ גֵּרֶשׁ פְּרֶמֶל תִּקְרִיב אֶת מִנְחַת בַּפָּאִיךָ (ויקרא פרק ב, יד); ובימיו של אלישע הנביא וְאִישׁ בָּא מִבְּעַל שְׁלֶשָׁה, וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֶלֶּהִים לֶחֶם בַּפָּאִים עֶשְׂרִים-לֶחֶם שְׁעָרִים וְכֶרְמֶל בְּצֻקְלָנוּ (מלכים ב, ד, מב).

מהו הכרמל? בתלמוד הבבלי (במסכת מנחות סו ע"ב) מובאים שני פירושים למילה. האחד כרמל - רך ומל, ומפרש רש"י: נמלל ביד; והשני דבי רבי ישמעאל תנא: כרמל - כר מלא, ורש"י מסביר: שיהא הגרעין מבושל כל צורכו. הכרמל על פי חז"ל מציין שלב בהבשלת התבואה. בשלב זה הגרעינים רכים והגיעו להשלמת בישולם וניתן בנקל להוציאם מתוך השיבולת.

המילה 'כרמל' מופיעה פעמים רבות בספרי התנ"ך בשלוש משמעויות נוספות.

שני מקומות שונים בארץ נקראים כרמל. האחד הוא יישוב בנחלת שבט יהודה, כמוזכר בספר יהושע קָעוֹן כְּרָמֶל וְזִיף וַיֹּטֶה (יהושע טו, נה). מיישוב זה מגיע נבל הכרמל וְאִישׁ בְּמַעֲוֵן וּמַעֲשֵׂהוּ בְּכָרְמֶל [...] וְשֵׁם הָאִישׁ נָבֶל (שמואל א' כה, ב-ג). המקום השני, המשמעותי בסיפורי אליהו ואלישע, הוא הר הכרמל היוצא אל הים התיכון ובולט למרחוק, ככתוב כִּי תִתְּבוֹר בְּהָרִים וְכֶרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא (ירמיהו מו, יח).

המופע האחרון של המונח 'כרמל' על פי הפירוש המסורתי המקובל (רש"י, רד"ק ועוד) הוא מקום כרמים, שדות ואילנות. פרופ' יהודה פליקס מציע שה'כרמל' מתאר את תצורת הצומח המוכרת בימינו כ'חורש', מקום עצים נמוכים, בשונה מיער ולבנון שבהם גדלים עצים גבוהים ביותר, ובכך מסביר את הפסוק הַלֹּא-עוֹד מָעַט מִזֶּעַר וְשֵׁב לְבָנוֹן לְכָרְמֶל וְהַכְּרָמֶל לַיַּעַר יִחְשֵׁב (ישעיהו כט, יז). יהיה מהפך בטבע: עצי הלבנון האדירים יהפכו לכרמל, לעצים נמוכים, וגם ליהפך. בנבואה אחרת מנגיד ישעיהו את המדבר לכרמל וְהָיָה מִדְבָּר לְכָרְמֶל וְהַכְּרָמֶל לַיַּעַר יִחְשֵׁב (ישעיהו לב, טו). הצמחייה במדבר תהיה גדולה כמו בכרמל, בחורש, ואלה יגיעו בגובהם לעצי יער.